

2. Ontwikkeling en perspectief

Wat is het perspectief voor natuurinclusieve landbouw?

Is er wel perspectief voor natuurinclusieve landbouw? Waarom en hoe zouden we (weer) in evenwicht met de natuur gaan werken? Hoe moet dat, als er voor dezelfde productie veel meer grond nodig is? Worden de hogere kosten door de markt en de samenleving vergoed? Vragen die in dit hoofdstuk aan de orde komen.

Lastige vragen. Want nationaal én internationaal krijgt de gangbare landbouw in Nederland lof toegezwaaid voor de enorm toegenomen productiviteit per hectare én per arbeidskracht, alsook de huidige milieubelasting per eenheid product. Met daaraan verbonden het argument 'als de productie naar het buitenland verdwijnt, neemt de impact op het milieu toe en het dierenwelzijn juist af'.

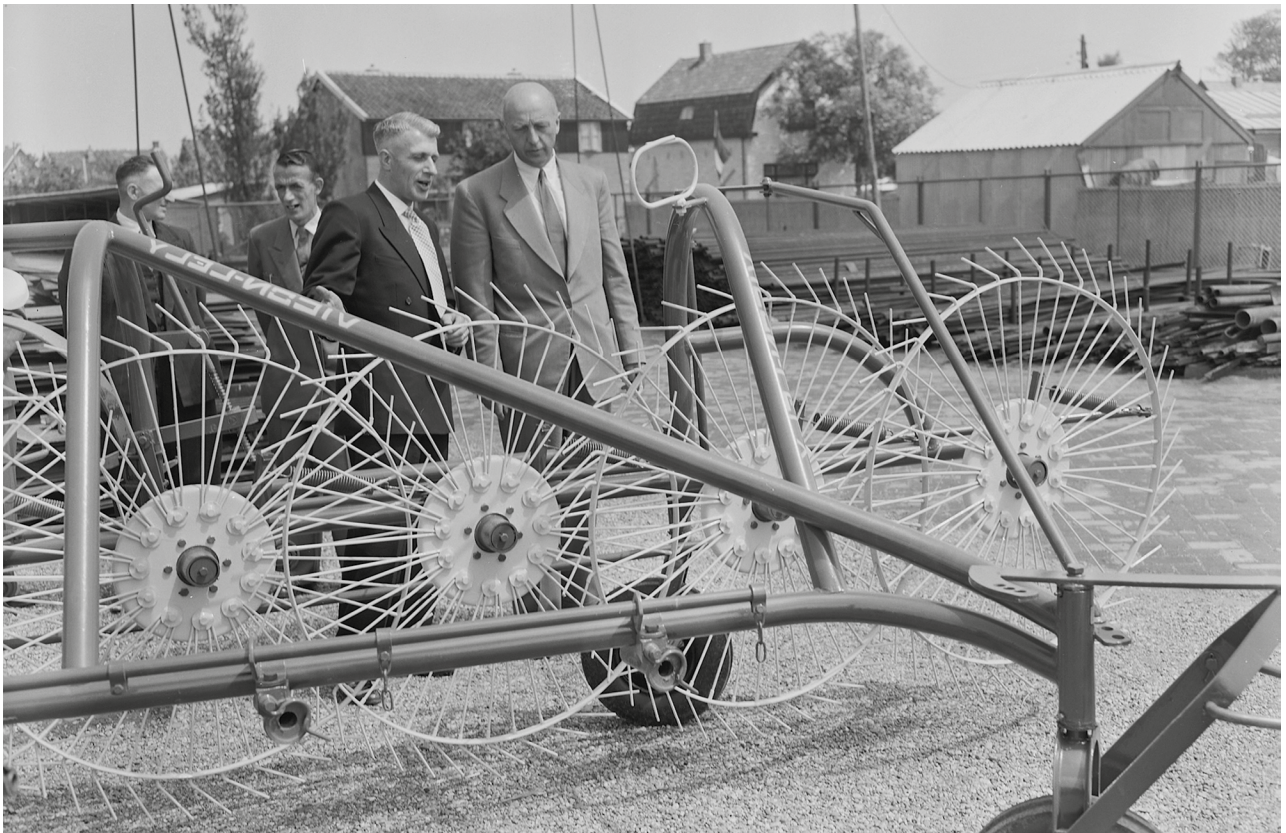
Natuurinclusieve landbouw neemt afscheid van het klassieke uitgangspunt waarbij de grillige natuur zoveel mogelijk naar eigen hand wordt gezet door grootschaligheid, chemie, machines, monoculturen, bedekt telen op substraat en dergelijke. Maar hoe is dit klassieke uitgangspunt eigenlijk ontstaan? Om een verandering in gang te zetten, is het belangrijk

om te weten waar je vandaan komt. Daarom schetsen we eerst een terugblik op 75 jaar landbouwontwikkeling.

Nooit meer honger

Tijdens de Tweede Wereldoorlog (1940-1945) ondervond Nederland in de winter van 1944 wat honger kan betekenen. Na de oorlog werd het motto 'nooit meer honger' daarom leidend voor het landbouwbeleid. In de decennia daarna werd met rationalisering, mechanisering en schaalvergroting een enorme productiviteitsverhoging gerealiseerd. Met inputs als trekkers en andere nieuwe machines, nieuwe stalsystemen, bestrijdingsmiddelen, kunstmest en fossiele energie ging de landbouw de moderne tijd in.

Hogere producties per hectare, per koe, per varken en per kip werden door de overheid gestimuleerd met allerlei steunmaatregelen. En met grootschalige ruilverkavelingen werd het landschap aangepast aan de eisen van de moderne landbouw. Het landschap werd letterlijk gestroomlijnd. De natuur werd 'op afstand gezet'. En... honger was niet meer aan de orde.

Na de Tweede Wereldoorlog heeft de landbouw onder het motto 'nooit meer honger' een schaalvergroting doorgemaakt. Hierbij speelde landbouwminister Sicco Mansholt een belangrijke rol (hier tijdens een bezoek bij machinefabriek Vicon, 1955).

De onstuimige ontwikkeling kende ook minder positieve gevolgen, die in de jaren 70 en 80 van de vorige eeuw zichtbaar werden. Er ontstonden productieoverschotten die tegen hoge kosten opgeslagen moesten worden ('boter-, melkpoeder- en graanbergen'), er kwamen berichten over milieuschade, zoals eutrofiëring (voedseloverschot) van sloten en beken, emissies van bestrijdingsmiddelen naar water, bodem en lucht, achteruitgang van biodiversiteit, stankoverlast, enzovoort.

Productiebeperving

Er moest een rem komen op de groei van de productie. Het begrip productiebeheersing zorgde voor felle discussies in de politiek en in kranten en vakbladen en in 1983 voerde de Europese Unie de melkquotering in. Later volgden premies voor het braakleggen van grond, om de graanproductie te remmen. Daarbij viel de term 'geïntegreerde landbouw', een vorm van landbouw die functies van landbouw combineert met natuur, landschaps- en milieubeheer (WRR, 1984). Het was een vroege vorm van wat we nu zien als natuurinclusieve landbouw.

De overheid vaardigde wel steeds meer milieubeleid uit, waaronder mestregelgeving en daarnaast regels voor gewasbescherming, stankcirkels rondom veebedrijven en ruimtelijke ordening. Met steeds meer normen en kaders werden de negatieve effecten ingeperkt, maar binnen deze normen bleef groei de motor. In het agrarisch Onderwijs, de Voorlichting en het Onderzoek (het zogenoemde OVO-drieluik: een kennisinfrastructuur) overheerste nog lang de klassieke landbouwbenadering met hoge input.

Consensus over 'transitie'

Na de decennia van spectaculaire groei kwamen in de afgelopen pakweg 50 jaar de negatieve consequenties voor de leefomgeving steeds meer in beeld. Het begon met dierlijke mestoverschotten en overmatig gebruik van bestrijdingsmiddelen, gevolgd door diverse uitbraken van besmettelijke dierziekten: varkenspest (1997-1998), MKZ (2001), Vogelgriep (2003), Q-koorts (2007-2010). En de laatste jaren zijn er alarmerende berichten over de crisistoestand waarin de biodiversiteit verkeert.

Maatschappelijke organisaties op het gebied van dierenwelzijn en milieu stapten naar de rechter en voerden campagnes, en de EU scherpste regels aan. In 2019 verklaarde de rechter het stikstofbeleid onvoldoende om de (aangewezen) Natura 2000-gebieden te beschermen tegen achteruitgang door te veel stikstof. Een groot deel daarvan komt uit de veehouderij in de vorm van ammoniak. Het leidt tot een stevige confrontatie tussen (een deel van) de landbouw en de overheid en politiek. Maar het zorgt tegelijk voor een nieuw 'momentum' voor wat eerst kringlooplandbouw en later ook wel natuurinclusieve landbouw is gaan heten.

Productieoverschotten door onstuimige ontwikkeling leidde in de jaren 70 tot de bekende boterberg.

Uitbraken van dierziekten hebben consequenties voor de gehele sector.

Maatschappelijke druk

Al sinds de jaren 60 en 70 komen maatschappelijke organisaties en wetenschappers in het geweer tegen de uitwassen van de zich snel ontwikkelende landbouw. In 1962 schreef de Amerikaanse biologe Rachel Carson haar boek 'Silent Spring' over de milieuschade die werd aangericht door pesticiden. Het boek kreeg veel aandacht en vergrootte ook in Nederland de onrust over het groeiende gebruik van bestrijdingsmiddelen.

In 1973 verbood het ministerie van Landbouw en Visserij het gebruik van DDT. Niet alleen om de schade aan het ecosysteem, maar omdat er in Betuwse melk residuen waren aangetroffen. De maatschappelijke ongerustheid moest worden weggenomen; volksgezondheid stond voorop. Datzelfde jaar werd hexachloorbenzeen, een middel in de koolteelt, eveneens aangetroffen in melk en daarna verboden.

In 1972 luidde de net opgerichte Stichting Natuur en Milieu de noodklok over de intensieve veehouderij. In het gerucht-makende 'Bio-industrie, Augiasstal in milieu en landschap' wees de Stichting op de toenemende bodem- en watervervuiling door het ongecontroleerd uitrijden van grote hoeveelheden dierlijke mest, met name op de zandgronden.

De maatschappelijke druk op de landbouw werd een constante, met steeds nieuwe kleine stappen naar milieu- en natuurinclusiever werken als gevolg. Telers profileren zich vaker met chemievrije productie. De gewasbeschermingsindustrie investeert in de ontwikkeling en promotie van 'groene middelen'. Het aanbod van technieken voor mechanische onkruid-

bestrijding neemt toe als alternatief voor chemie. Verschillende grote grondeigenaren als verzekeraars, natuurorganisaties en overheden stellen natuurinclusieve pachtvoorwaarden aan hun pachters.

Internationale afspraken en EU-kaders

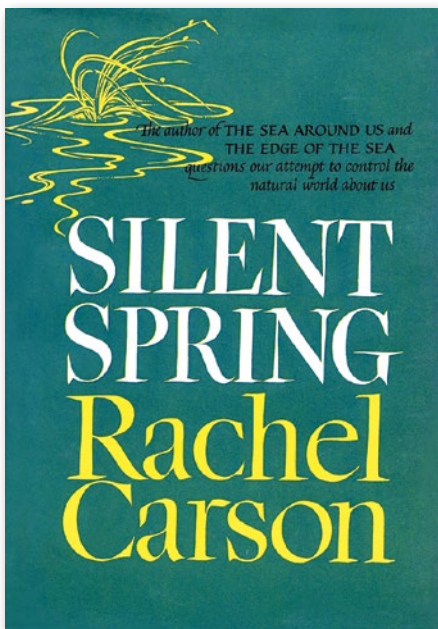
Uiteindelijk raken steeds meer partijen en personen overtuigd dat de landbouw een flinke koerswijziging moet maken, een transitie.

Maatschappelijke organisaties als Urgenda, Milieudefensie en Greenpeace beperken zich niet langer tot het bekritisieren van de gangbare landbouw maar steunen actief de natuurinclusieve landbouw. Urgenda trekt bijvoorbeeld een project waarin veehouders geholpen worden om grasland kruidenrijker en dus biodiverser te maken. Daarbij komen steeds twee verschillende perspectieven voorbij:

1. een extensief, natuurinclusief perspectief,
2. een intensief perspectief gericht op efficiëntie, zoals te zien in de glastuinbouw, 'vertical farming', varkensflats, e.d.

Dit boek gaat uit van de eerste optie.

Overigens vragen ook internationale verplichtingen en afspraken Nederland om een meer natuurinclusieve richting. De EU rekent Nederland af op resultaten volgens de EU-Habitatrichtlijn en de Kaderrichtlijn Water. Nederland ondertekende in 1995 het biodiversiteitsverdrag. Daar staan deftige woorden in: 'In het landelijk gebied komen de bescherming van natuur en biodiversiteit, voedselproductie, bosbouw en andere claims op het gebruik van ruimte samen. [...] Eén van de voorgestelde

Het iconische boek van Rachel Carson uit 1962 stelde de milieuschade die werd aangericht door pesticiden aan de kaak.

Maatschappelijke campagnes om minder vlees te eten.

oplossingen is het combineren van *supply chain*- en landschapsbenaderingen om 'natuurpositieve' of 'natuurinclusieve' ontwikkelingstrajecten te ontwikkelen in agrarische productie- of landschappen waarbij economische sectoren zoals landbouw, bosbouw, visserij en hulpbronnenwinning betrokken zijn.

Na de productieoverschotten en kennis over milieuschade kwam er dus steeds meer consensus voor een landbouwtransitie en in die transitie is een rol weggelegd voor natuurinclusieve landbouw. Maar dat is niet altijd zo simpel. Voor een landbouwtransitie zijn geld en grond nodig. Hierin spelen consument, overheid en keten allen een rol.

Economische rentabiliteit

Is er met natuurinclusieve landbouw een boterham te verdienen? Die boterham wordt doorgaans verdiend met de opbrengsten van het eindproduct: graan, suiker, bloemen, melk, vlees, aardappels, peren, bloembollen. Naast deze 'oude bekenden' zijn nieuwe gewassen op komst, zoals lupine en lisdodde. En gewassen van vroeger komen weer in beeld, zoals vezelgewassen voor de bouwsector: vezelvlas, vezelhennepe, zonnekroon, miscanthus.

Veel boerenbedrijven hebben ook een neventak, zoals een camping of B&B, een zorgtak, kinderopvang, eigen verwerking en boerderijwinkels. Juist op dit soort bedrijven blijkt een natuurinclusieve bedrijfsvoering goed te passen.

Op de prijs van de agrarische eindproducten heeft de boer vrijwel geen invloed. Meer produceren is dan de voor de hand

liggende reactie om kostprijsstijgingen het hoofd te bieden. Omschakelen naar biologische en/of natuurinclusieve productie betekent meestal juist een lagere productie. Dan is een hogere prijs voor het eindproduct nodig, en aanvullend inkomen uit het leveren van zogenoemde groenblauwe diensten voor de maatschappij.

Grond voor extensivering

De vraag is ook of je naar het perspectief van een agrarisch bedrijf op de korte of de lange termijn kijkt. Wie het op de lange termijn beziet kan het heel logisch vinden om te investeren in een gezonde bodem met veel bodemleven, organische stof en een mooie structuur. Op korte termijn brengen die investeringen lagere opbrengsten, meer arbeid en kosten met zich mee die wel moeten worden opgebracht.

Natuurinclusiever boeren is meestal ook extensiever, met een grotere behoefte aan grond. En grond is een schaars goed in ons overbevolkte land. Om natuurinclusieve landbouw rendabel te maken en te houden is extra grond een belangrijke voorwaarde. Dat kan via aankoop van grond op de vrije markt maar dat hoeft en kán vaak niet. Natuurorganisaties Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en de landschappen stellen via pacht grond beschikbaar voor boerenbedrijven die de stap naar een natuurinclusief bedrijf willen maken. Landbouwgrond 'afwaarderen' tot natuurgrond (bijvoorbeeld met agrarisch medegebruik) en de boer daarvoor compenseren is ook een mogelijkheid.

-1001ha.nl-
KRUIDENRIJK GRASLAND

**Samen voor
meer biodiversiteit en
minder CO₂-uitstoot!**

**Doneer 15 euro
voor 1000 m²
kruidenrijk grasland.**

urgenda LTO Nederland PURE GRAZE
Seeds & Consultancy

Urgenda beperkt zich niet langer tot het bekritisieren van de gangbare landbouw maar steunt actief de natuurinclusieve landbouw zoals hier met productief kruidenrijk grasland.

**Gaan we over op
kringlooplandbouw
of blijven we nog
even in cirkeltjes
praten?**

**Land
van
Ons**

Land van Ons is een van de vele particuliere initiatieven om natuurinclusieve landbouw te ondersteunen.

Agrarisch natuurbeheer verdient meer ‘bonus’

De beloning van de ‘natuurcomponent’ is in de eerste plaats een publieke aangelegenheid. Al sinds begin jaren 80 bestaan er overheidsregelingen voor de vergoeding van agrarisch natuur- en landschapsbeheer. De laatste jaren vormen de agrarische collectieven het platform voor de vormgeving en uitbetaling van natuur- en landschapsbeheer (ANLb). Vergoedingen voor agrarisch natuurbeheer zijn gebaseerd op het principe dat de boer een tegemoetkoming krijgt voor de lagere productie van natuurpercelen. De eventuele extra arbeid die gemoeid is met het natuurbeheer blijft buiten beschouwing. Omdat er enkel gecompenseerd wordt voor gemiste opbrengsten, ontbreekt een ‘bonus’ voor het natuurinclusief produceren, een prikkel om die stap ook daadwerkelijk en blijvend te zetten.

Een andere hobbel voor boeren die hun bedrijf natuurinclusiever maken is het gebrek aan data en voorbeeldberekeningen om de rentabiliteit van nieuwe activiteiten goed in te schatten. De vele gegevens die bekend zijn over agrarische activiteiten gaan uit van gangbare landbouw en zijn per sector beschikbaar in handboeken met normcijfers (zogenoemde KWIN’s). Het is zeer gewenst dat er vergelijkbare varianten komen voor natuurinclusieve landbouw. In de afgelopen decennia zijn er immers veel initiatieven ontstaan die deze uitdaging hebben opgepakt, waarin nadrukkelijk wordt gezocht naar een samenwerking tussen voedselproductie en natuurbeheer. De boeren in deze initiatieven moesten zelf het wiel uitvinden, maar vormen nu inspirerende voorbeelden en kunnen een rol spelen in het verzamelen van goede economische data en strategieën.

Wat opvalt aan deze bedrijven is dat ze vaak niet alleen werken aan de verbinding tussen landbouw en natuur, maar ook aan de verbinding tussen consument en producent. Bij tal van initiatieven is sprake van Community Supported Agriculture (CSA). Ook burgerparticipatie en voedselcoöperaties zijn vormen van het dichter betrekken van de consument en/of burger bij de productie van voedsel.

Daarnaast ontstaan verschillende particuliere initiatieven die natuurinclusieve bedrijven een handje helpen met grond voor lagere lasten, zoals BD Grondbeheer, Aardpeer en Land van Ons.

Herenboeren is een voorbeeld van Community Supported Agriculture.

Skal Biocontrole certificeert bedrijven en producten die werken volgens de biologische EU-verordening (o.a. geen kunstmest of chemisch-synthetisch middelen).

Maakt ‘natuurinclusief’ plaats voor ‘regeneratief’?

De term natuurinclusieve landbouw lijkt op dit moment wat meer naar de achtergrond te verdwijnen. Tegelijkertijd is de term regeneratieve landbouw in opkomst. Waar natuurinclusieve landbouw herstel van biodiversiteit en ruimte voor de natuur binnen de landbouw benadrukt, richt regeneratieve landbouw zich meer op herstel van bodemkwaliteit. Beide termen lijken op elkaar, mede omdat er een brede range van bedrijven onder vallen die allemaal wel iets doen aan bodemkwaliteit of het benutten van biodiversiteit. De definities zijn niet heel specifiek en afgebakend en juridisch niet beschermd. Daardoor is niet iedereen blij met deze termen. Veel biologische boeren vinden natuurinclusief en regeneratief te vaag met risico op ‘greenwashing’. Aan de andere kant bieden natuurinclusieve en regeneratieve landbouw ruimte aan een brede groep boeren (gangbaar én biologisch) om verder te verduurzamen.

Meer 'zwaar beheer' nodig

Sinds 1981 bestaan er regelingen waarbij de overheid boeren compenseert voor gemiste opbrengsten op percelen waar ze agrarisch natuurbeheer uitvoeren. Eind 2021 bedroeg het areaal waarop boeren aan natuurbeheer doen ca. 103 duizend hectare. Dat is ongeveer zes procent van het totale areaal cultuurgrond. Het grootste deel hiervan betreft graslandbeheer ter bescherming van weidevogels in de provincies Friesland, Noord- en Zuid-Holland.

Hoewel er lokaal successen worden gemeld, lukt het daarmee niet om de achteruitgang van soorten in het agrarisch gebied om te buigen. Zo heeft ruim 40 jaar beleid voor agrarisch natuurbeheer de achteruitgang van de kenmerkende (weide) vogelsoorten, waarvoor ons land internationaal gezien van betekenis is, tot nu toe niet kunnen stoppen.

In 2020 is het huidige ANLb geëvalueerd. In deze evaluatie worden de verwachtingen getemperd. Nestbescherming en rustperiodes zorgen niet vanzelf voor een verbetering van de habitatkwaliteit op de langere termijn. Daarvoor zijn grotere oppervlaktes met 'zwaardere' vormen van beheer nodig, zoals extensief kruidenrijk grasland, lagere mestgiften en hogere waterpeilen. En juist daarvoor is de animo niet groot, want dergelijke maatregelen zijn moeilijker in te passen voor boeren en vergen fors hogere vergoedingen.

Rol van de keten: waarderen en belonen

Hoezeer de druk om meer natuurinclusief te werken ook kan komen van publieke en maatschappelijke partijen, de boer moet zijn inkomen toch in de eerste plaats halen uit de markt, uit de verkoop van melk, vlees, aardappelen, fruit, bloemen, bollen. Ketenpartijen spelen dan ook een niet te onderschatten rol bij veranderingen in de sector. Onder ketenpartijen worden verschillende spelers verstaan. Denk aan de leveranciers van uitgangsmateriaal, bestrijdingsmiddelen en veevoer die vaak ook advies brengen aan de keukentafel. Een bijzondere positie hebben de banken die de landbouw financieren. Zij kunnen voorwaarden stellen aan leningen of rentekorting geven bij natuurinclusiever werken.

Maar ook de afnemende partijen die de producten naar de markt brengen en in verbinding staan met de grootwinkelbedrijven, spelen een rol in het natuurinclusiever maken van de landbouw. Met hun inkoopvoorwaarden en de prijzen oefenen ze immers veel invloed uit op de manier waarop de productie tot stand komt. Onder druk van organisaties als Greenpeace en Natuur & Milieu besloten de grote Nederlandse supermarkten in 2016-2018 om van hun agrarische leveranciers te eisen dat ze produceren volgens bovenwettelijke eisen, die aantoonbaar zijn met een certificaat. De meeste supermarktketens kozen daarbij voor het 'On the way to PlanetProof'-certificaat. In de eisen voor 'PlanetProof' zitten veel maatregelen voor natuurinclusief werken. Zo leiden ingrediënten als bloemenranden, nestgelegenheden, grasklaver en kruidenrijk grasland tot bonuspunten. Een ander voorbeeld is het keurmerk 'Beter voor Natuur & Boer'.

In enkele productketens krijgen agrariërs een iets hogere prijs voor de bovenwettelijke maatregelen die ze nemen. Soms worden natuurinclusieve producten met een verhaal aan de man gebracht, bijvoorbeeld door de teler in beeld te brengen. Supermarkten gebruiken dit in hun communicatie naar de klanten. Consumenten zijn dan soms bereid een hogere prijs te betalen en in dat geval komt de meerprijs dus uit de keten.

Biologische bedrijven werken met een internationaal erkend keurmerk, waarbij de inzet van chemische bestrijdingsmiddelen en kunstmest niet toegestaan is. Ze realiseren gemiddeld een wat lagere productie per hectare, maar met meer benutting van biodiversiteit en een meerprijs op de markt. Daarmee is dit een bestaand natuurinclusief model.

In de onderhandelingen over het landbouwakkoord in 2023 lagen afspraken op tafel dat retail en tussenhandel in alle productketens beloningen zouden doorvoeren voor bovenwettelijke maatregelen. Maar het landbouwakkoord is er niet gekomen, waardoor boeren dus nog geen duidelijkheid kregen over de rol van de keten.

On the way to PlanetProof is een keurmerk dat bovenwettelijke eisen stelt, deels ook op natuurinclusieve aspecten.

Stapelen van beloningen

Zowel overheden als marktpartijen zetten dus beloningen in om de landbouw te helpen verduurzamen en natuurinclusiever te worden. Een nieuw instrument in het geheel vormen de zogenaemde KPI's, ofwel Kritische Prestatie Indicatoren. Die maken het mogelijk om scores toe te kennen voor thema's als waterkwaliteit, energie en klimaat, bodemgezondheid, biodiversiteit en dierenwelzijn. Met die scores kunnen boeren inzichtelijk maken op welke onderdelen zij beter scoren dan gemiddeld. Door daar een beloning aan te koppelen, wordt het mogelijk om te sturen op doelen. Hierdoor worden bedrijven integraal beoordeeld en hebben boeren meer vrijheid om met hun eigen vakmanschap verbeteringen te bereiken (www.boerenKPI.nl).

De KPI-aanpak is een initiatief dat in eerste instantie vanuit private partijen is ontstaan voor de melkveehouderij (Bio-

diversiteitsmonitor) en daarna door enkele provincies is overgenomen. Op dit moment is ook de landelijke overheid bezig om de KPI-systematiek te introduceren. Het idee erachter is dat publieke en private partijen duurzame landbouw gaan belonen. Boeren kunnen deze vergoedingen dan stapelen met andere inkomsten.

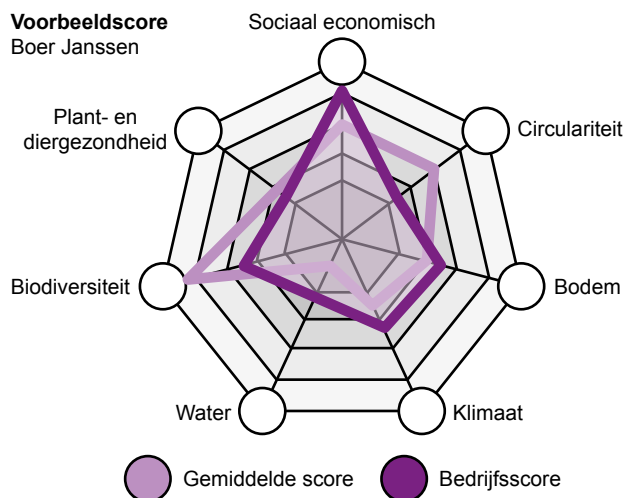
Wie bijvoorbeeld agrarisch natuurbeheer toepast krijgt voor de betreffende percelen een vergoeding en kan er in combinatie met andere maatregelen ook een hogere hectaretoeslag uit het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) ontvangen (brons, zilver of goud). Daar bovenop kan een hoge score op KPI's voor deze maatregelen nog een extra vergoeding opleveren, zonder al te veel extra administratieve lasten. Een goed voorbeeld van gestapelde beloningen voor natuurinclusieve veehouderij is een project in Salland (2022). Zie hiervoor tabel 2.1.

Tabel 2.1. Criteria voor boerderijen in twee gebiedstypen in Salland voor het behalen van drie verschillende natuurinclusieve niveaus, brons, zilver en goud. Daaraan gekoppeld zijn verschillende beloningen.

	Brons	Zilver	Goud
Open weidegebied			
Biodivers areaal	5%	7,5%	10%
Plasdras	> 0,5%	> 0,5%	> 0,5%
Kruidenrijk grasland	ja	ja	ja
Dooraderingsgebied			
Biodivers areaal	5%	7,5%	10%
Poel	nee	1 per 50 ha	1 per 25 ha
Opgaande beplanting	> 60 m randlengte per ha	> 80 m randlengte per ha	> 100 m randlengte per ha
Kruidenrijk grasland	< 33% van het biodivers areaal	< 33% van het biodivers areaal	< 33% van het biodivers areaal

1. Beloning voor het behaalde natuurinclusieve niveau (bijv. vanuit de provincie)
2. Subsidies voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer
3. Gunstiger pachtvoorwaarden (bijv. bij a.s.r. real estate) en voorrang bij pachtuitgifte (bijv. bij Staatsbosbeheer)
4. Inspraak in processen (bijv. in gebieden en projecten)
5. Rentekorting voor leningen bij banken
6. Bijdragen uit regiofondsen (bijv. Kostbaar Salland)
7. Afnemers betalen iets hogere prijs (bijv. op basis van de biodiversiteitsmonitor van Friesland Campina)

Voorbeelden van gestapelde beloningen (en kortingen) voor natuurinclusieve bedrijven.

Figuur 2.1. Grafische weergave van prestaties van bedrijven op verschillende doelen. Overheden en private partijen kunnen goed scorende bedrijven belonen, waardoor natuurinclusief boeren financieel aantrekkelijker wordt (bron: BoerenKPI.nl).

De knop om vergt motivatie en stimulans

Wat drijft boeren om stappen te zetten naar een natuurinclusieve landbouw? Inzicht in die drijfveren is waardevol om ook bestaande boeren die dat overwegen op een goede manier te motiveren en te ondersteunen. En al begint het met de motivatie om te veranderen (willen), daarnaast is er meer nodig. Het moet ook te overzien zijn of de verandering haalbaar is (kunnen) en het maakt veel verschil of de zakelijke en persoonlijke omgeving meewerkt en stimuleert of juist remmende signalen geeft. Adapteren vergt vaak investeringen en dus de behoefte aan duidelijkheid en zekerheid (omgeving). Zie figuur 2.2: een combinatie van willen, kunnen en een stimulerende omgeving.

In een onderzoek van Wageningen University & Research wijzen onderzoekers erop dat de intrinsieke motivatie van boeren op waarde moet worden geschat: 'Boeren willen serieus genomen worden. Zij zijn veelal betrokken bij hun gebied, zien wat er misgaat en hebben ideeën over hoe het beter kan. Hun motivatie en enthousiasme zijn essentieel voor een beweging richting natuurinclusieve landbouw.'

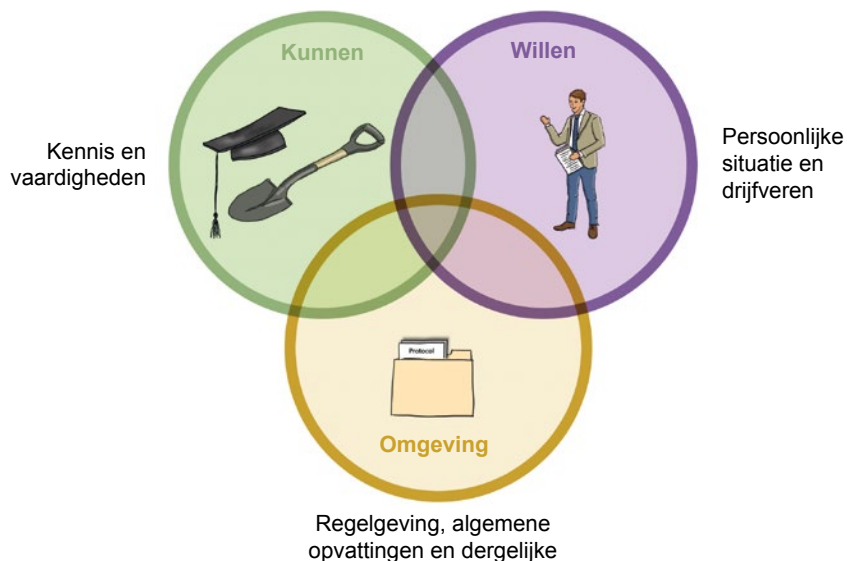
Daarnaast is voldoende (vak)kennis over natuurinclusief boeren vanzelfsprekend nodig om de stap te kunnen zetten, evenals de middelen. Denk daarbij aan financiële armslag en voldoende grond, maar ook voldoende tijd.

En tenslotte gaat het niet zonder stimulerende prikkels vanuit de omgeving. Dat kunnen rentekortingen zijn, vergoedingen van de overheid en hogere prijzen. Maar daarnaast is de adviesomgeving van de boer van belang. Die kan stimulerend meedenken en kennis aanreiken bij de stap naar natuurinclusieve landbouw.

De motivatie om natuurinclusief te werken is op een aantal manieren aan te wakkeren. De boeren die deze richting inslaan verdienen waardering voor en erkenning van hun inspanningen. Goede ervaringen en concrete resultaten kunnen worden uitgewisseld. Dat gaat nog beter als er goede monitoring is die resultaten zichtbaar maakt en deze informatie wordt teruggekoppeld. Het organiseren van kennisuitwisseling in leernetwerken van boeren, waarbij boeren naar elkaar kijken en van elkaar leren is van grote waarde.

Voorts past het aanspreken van boeren op hun eigen passie en op hun plek in de maatschappij goed bij hun autonomie en vrijheid. De groeiende bewustwording in de sector kan worden aangegrepen om een transitie in te zetten. Het zou ook enorm helpen als natuurinclusieve landbouw breed onderdeel werd van het beeld van 'een goede boer', zoals boeren elkaar en zichzelf zien.

Daar staat tegenover dat boeren gedemotiveerd raken als subsidies om onduidelijke redenen stopgezet worden. En als er tegengestelde signalen vanuit de overheid komen over wat een goede boer is en wat van de landbouw verwacht wordt. Of als regelgeving frustrerend werkt. Bijvoorbeeld als boeren die wat langer water op hun land laten staan om weidevogelkuijken te helpen, daar een boete voor krijgen (want er staat een einddatum in het beheerpakket). Of als in een gebied veel weidevogels worden beschermd, maar de predatoren die kuijken en eieren opvreten niet mogen worden bestreden.

Figuur 2.2. Willen, kunnen en omgeving (van Eldik, Westerink, Schrijver, Dijkshoorn-Dekker en Schütt, 2021).

Meer informatie

- Agrarische collectieven: www.boerennatuur.nl/actueel/het-collectief-van-de-toekomst
- Natuurgedreven landbouw: www.natuurgedreven.nl/wp-content/uploads/2020/05/Eindrapport-WINK-LR.pdf
- Verdienmodellen NIL: natuurinclusievelandbouw.eu/dossier/natuurinclusieve-verdienmodellen
- Brabantse aanpak met KPI's: www.vangoghnationalpark.com/nl/homepage/brabants-bodem/deelprojecten/brabantse-biodiversiteitsmonitor-melkveehouderij-bbm
- Rekentool Onder de streep: www.natuurverdubbelers.nl/case_study/onder-de-streep-kosten-en-baten-van-regeneratieve-melkveehouderij
- Werkboek verdienmodellen: <https://boeraanhetroer.nl/verdienmodellen-werkboek/>
- Podcast Red de Lente, over de impact van bestrijdingsmiddelen: reddelente.nl

Bronnenlijst Hoofdstuk 2: Perspectief

- Bleumink H., Leendertse, P., Guldemond, A., Hees E., ... & F. van der Schans (2021). Dwars denken, samen doen. Een kleine schets van vijftig jaar landbouw en milieu (1971-2021). CLM, Culemborg.
- Bloemendaal, F. (1995). Het Mestmoeras. SDU Uitgevers, Den Haag.
- Dijk, J. van, Veer, G. van der, Woestenburg, M., Stoop, J., ... & M. Slot (2020). Waardevolle Informatie Natuurgedreven Kwaliteit. Onderzoek naar een kennisbasis voor natuurgedreven landbouw. Louis Bolk Instituut, Bunnik.
- Dik, L., Linde, A. van der, Olieman A. & J. Westerink (2020). Zijn de agrarische collectieven voorbereid op de toekomst? Meer inzicht in de (eigen) organisatie. Hoofdrapport. LD13 en Wageningen Environmental Research.
- Maij, H., Baarsma, B., Koen, C., Dijk, ... & S. Thus (2019). Goed boeren kunnen boeren niet alleen. Taskforce Verdienvermogen Kringlooplandbouw.
- Voeten, M.M., Besseling L., Biggelaar, L. van den, Jansen C., ... & T. van Noordwijk (2023). Wat zeggen Prestatie Indicatoren écht over biodiversiteit? De Levende Natuur, jaargang 124 (6): 235-240.
- Oudman, T. (2023). Uit de shit. Een pleidooi voor meer boeren en minder vee. De Correspondent, Amsterdam.
- Sanders M., Westerink, J., Migchels, G., Korevaar, ... & R.A.F. van Och (2015). Op weg naar een natuurinclusieve duurzame landbouw. Alterra, Wageningen.
- Urgenda & LTO (2030). 1001ha.nl, geraadpleegd op 6-12-2023.
- Westerink, J., Smit B., Dijkshoorn M., Polman N. & T. Vogelzang (2018). Boeren in beweging: Hoe boeren afwegingen maken over natuurinclusieve landbouw en hoe anderen hen kunnen helpen. Wageningen UR.
- Westerink, J. (2020). Kan een goede boer natuurinclusief zijn? WO-paper: 50, Wageningen UR.

Titel

Natuurinclusieve landbouw in de praktijk

Uitgever

Brill

Hoofdredactie

Boki Luske, Bas Tinhout, Margot Veenbos

Auteurssteam

Monique Bestman, Alice Blok, Hugo Bosland, Abco de Buck, Roy Gommer, Eric Hees, Ruud Hendriks, Zwanet Herbert, Dennis Heupink, Merel Hondebrink, Tjalling Huisman, Peter Leendertse, Monique Mul, Udo Prins, Petra Rietberg, Burret Schurer, Pieter Struyk, Jenneke van Vliet, Jacco Vrijlandt, Jan-Paul Wagenaar, Erik van Well.

Met medewerking van Dirk van Apeldoorn, Annemarie Dekker, Nick van Eekeren, Leen Janmaat, Erik Kleijheeg, Chris Koopmans, Evert Prins, Frits van der Schans, Marcel Schillemans, Maureen Schoutsen.

Betrokken organisaties Aeres Hogeschool Wageningen, Aeres Warmonderhof, BoerenNatuur, CLM Onderzoek en Advies, HAS green academy, Hogeschool Van Hall Larenstein, Louis Bolk Instituut, DC Terra, Sovon, Vonk, Wageningen University & Research, Yuverta, Zoogdiervereniging.

Met dank aan de klankbordgroep: Tim Buist, Sigrid Dassen, Daan Groot, Alex Datema, Ingrid van 't Hek, Alette Los, Ellen Reuver, Ine Sturkenboom, Kees van Vuuren. En aan alle geïnterviewde boeren en overige betrokkenen.

Eindredactie

Ton van Schie en Diederik Sleurink

Vormgeving

Bart Bakker (Brill)

Illustraties

Anoula Voerman (RO-visuals.nl), Bart Bakker (Brill)

© CLM/Louis Bolk Instituut, 2024

ISBN 978-90-04-69554-2

Ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

De ontwikkeling van het boek 'Natuurinclusieve landbouw in de praktijk' is mogelijk gemaakt door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Fotografie

CLM, Louis Bolk Instituut en verder:

Aart van Wijk (84), Alexis Lours (167), Altitudedrone (141), Amirekul (175), An Bloemen (153), André Eijkenaar (173), Andreas Treppe (185, 190), Angel217 (139), Anoula Voerman, RO Visuals (15, 135, 137, 137, 138, 138, 140, 140, 140, 150, 152, 221, 227, 228, 228, 233, 234, 235, 239, 240, 240, 241), ANV de Kan (153), Arjan Mulder (194), Ben van Schie (173), Benjamin Wagener (185), Bert Geeraerts (150), Björn S. (72), Blonder1984 (115), Bodemdata.nl (30), boerenkpi.nl (22), Bouwe Brouwer (122), Budabar (112), Carolien Kooiman (174), Chris Bomers (128), Cornelis Mosselman (96, 97), De Bolster (46), De Groene Vlieg (83, 86), DEFI-Écologique (47), Donald Trung Quoc Don (17), Dunpharlain (133), Edo van Uchelen, Wildernis in trek (21, 117), Erik Wannee (176), Esther Meijer (145), Eurofins (29), Fam. Van Eck (205), Farm Media (34, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 52), Fotopersbureau De Boer (16), Fourure alt (175), Frank Vassen (189), Garant Zaden (47), GEA (127), Gemeente Midden-Delfland (209), Gerjan Brouwer (56, 83), Gerrit de Regt (93), Gigna (141), Hajothu (182), HAK (75), Hans Hillevaert (72), Heerlijk van Dichtbij (199, 210, 211), Henk Riswick (197, 200, 202, 202, 212, 215, 219), Herenboeren (20), Herman Menkveld (183), Hilde Harshagen (95), Insectron (131), J. Schroeder (191), Jan Johan ten Have (149), Jan-Pieter Timmerman (74), Jörg Hempel (172), Jorg Tönjes (78, 201), Juan Carlos Fonseca Mata (61), Judy Gallagher (130), Karel Kennes (224, 225, 226), Kok Aardbeien (180), Kozik Radoslaw (121), Krzysztof Ziarnik (182, 183), Land van Ons (19), Lukas - Art in Flanders (181), Maartje ter Horst (3), Marten van Dijl (211), Marton Berntsen (190), Matt Lavin (51, 71), Matti Virtala (190), Mikkel Houmøller (133), Nationaal Archief (17), Nieuwe Oogst (121), PDOK (140), Peasofme.com (35), phb.cz (139), Photoweges (141), PlanetProof (21), Platform Natuurinclusieve Landbouw Gelderland (57), Province Noord-Brabant (214), Rainer Theuer (170), Rasbak (46), René Visser (146), Rob Geerts (99), Roger Culos (184), Schoon water (76), Sjaak Sprangers (129), Sjoerd Fotografie (116), Skal (20), Sovon (189), St. Het Zeeuwse Landschap (218), Stefan Lefnaer (183), Sten Porse (71), Stephan Sprinz (185), Stichting Lakenvelder Vlees (123), Stichting Landschapsbeheer Gelderland (144), Suzanne de Jong (126), Tommy Andriollo (175), Toolbox Water (88), Topotijdreis.nl (143), Université Laval (73), Urgenda (19), Václav Kodousek (172), Veld en Beek (236, 237, 238), Vlodymyr Kucherenko (42), W. Bulach (133), Wakker Dier (18), Wilco Brouwer de Koning (103), WUR (119), Wytze Nauta (123), Ysbrand (139), Zeynel Cebeci (185).

De uitgever heeft getracht de rechthebbenden van al het beeldmateriaal te achterhalen. Wanneer een bron onvermeld is gebleven, kunnen rechthebbenden contact opnemen met de uitgever.

Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De auteurs en uitgever hebben de inhoud van deze uitgave met grote zorg en naar beste weten samengesteld. De auteurs en uitgever aanvaarden echter geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die het gevolg is van handelingen en/of beslissingen die gebaseerd zijn op de verstrekte informatie.

CLM
Gutenbergweg 1
4104 BA Culemborg
internet: www.clm.nl
e-mail: info@clm.nl
tel.: (0345) 47 07 00

Louis Bolk Instituut
Kosterijland 3-5
3981 AJ Bunnik
internet: www.louisbolk.nl
e-mail info@louisbolk.nl
tel.: (0343) 52 38 60

Van Hall Larenstein
Postbus 1528
8901 BV Leeuwarden
internet: www.hvhl.nl
e-mail: info@hvhl.nl
tel.: (058) 284 61 00

Aeres MBO Warmonderhof
Wisentweg 10
8251 PC Dronten
internet: aereswarmonderhof.nl
e-mail: warmonderhof@aeres.nl
tel.: (088) 020 51 30

Brill
Postbus 9000
2300 PA, Leiden
internet: brill.com
e-mail: sales@brill.com
tel.: (071) 535 35 00

